

OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN
SERIES OF SOCIAL AND HUMAN SCIENCES

ISSN 2224-5294

Volume 3, Number 313 (2017), 171 – 173

A. T. Kaliaskarova

Institute of Literature and Art named after M.O. Auezov, Almaty, Kazakhstan

E-mail: ainur_kali@inbox.ru

TRANSLATIONS OF ABAY'S WORKS INTO WORLD LANGUAGES

Abstract. The paper presents the history of translations of Abay's works into world languages. Thanks to translations the creative legacy of Abay became available to a wide range of foreign readers, academics and literary critics, who gave evaluation of Abay's creativity in newspapers, magazines, and in introductory articles to the books. Abay's works are clear and congenial to Western and Eastern readers as his poetry combines features of western and eastern classical poetry. Abay's works created in the nineteenth century, still have not lost their universal values and continue to serve to high ideals of the modern world.

Keywords: Kazakh poet, translations, researchers, world languages.

ӨОЖ: 82.091

А.Т. Қалиасқарова

М.О. Әуезов ат. Әдебиет және өнер институты, Алматы қ., Қазақстан

АБАЙ ТУЫНДЫЛАРЫНЫҢ ӘЛЕМ ТІЛДЕРІНЕ АУДАРЫЛУЫ

Аннотация. Мақалада Абай Құнанбаев туындыларының әлем тілдеріне аударылуы тарихы қарастырылады. Абайдың шығармашылық мұрасы аудармалардың арқасында жалпақ шетелдік оқырман қауымға, ғалымдар мен әдеби сыншыларға жетін, газет, журнал беттерінде және алғы сөздерде өз бағасын алуда. Абайдың шығармалары рухы жағынан батыстық оқырманға да, шығыстық оқырманға да жақын болып келеді, себебі, оның поэзиясы өзіне батыс пен шығыстың классикалық поэзиясының ерекшеліктерін бойына сіңірген. Абайдың он тоғызыншы ғасырда дүниеге келген шығармалары өзінің жалпыадамдық маңызын әлі күнге дейін жоймай қазіргі әлемнің жоғары идеяларына қызмет етін келеді.

Түйін сөздер: қазақ ақыны, аударма, зерттеушілер, әлем тілдері.

Қазақ ақыны Абай Құнанбаевтың шығармашылық мұрасы шетел тілдеріне ХХ ғасырдың 50 жылдарынан бастап аударыла бастады. Осы кезеңнен бастап оның өлеңдері мен поэмалары, философиялық эсселері көптеген тілдерге аударылып келеді. Аудармалардың арқасында Абайдың туындылары шетелдік оқырман қауымға танылып, ғалымдар мен әдеби сыншылар тарапынан газет, журнал беттерінде және алғы сөздерде өз бағасын алып отыр. Абай Құнанбаевтың көпқырлы шығармашылық мұрасы әлем әдебиетіне баға жетпес қазына болып қосылуда.

Абайдың алғаш шетел тіліне аударылған туындылары – ол қытай және моңғол тілдеріндегі аудармалары еді. Қытай тіліне алғаш аударған Хабай деген бүркеншік атпен жазып жүрген профессор Ха Хуаньчжан болатын. Ол 1950 жылы «Ескендір» поэмасын қытай тіліне аударып, оны «Әдеби аудармалар» деп аталатын журналда жариялайды. Оған қоса, ол Абайдың тағы екі поэмасын аударып, 1958 жылы «Абай Құнанбаев. Үш поэма» деген атаумен жеке кітап етін басып шығарады. 1982, 1984 жылдары «Абайдың өлеңдері» мен «Қара сөздерін» аударып Синьзянь баспасынан шығарады. 1987 ж. «Абай және оның поэзиясы» деген мақалалар жинағы Пекиннің «Ұлттық баспасында» басылып шықты. Ал, 1994 жылы осы баспа Ха Хуаньчжанның аударуындағы «Абайдың толық шығармалар жинағын» шығарған болатын. Ол Қазақстанға Абайдың 150 жылдық мерейтойын тойлауға қатысуға 1995 жылы келген болатын.

Абайдың туындылары Моңғолия жерінде алғашқы кезде көптеген қазақ диаспораларының арасында тарайды. Кейінірек, ХХ ғасырдың орта кезеңінде оның бірқатар шығармалары моңғол тіліне аударылды. Сөйтіп, 1951-1955 жылдары Абай Құнанбаевтың жекелеген өлеңдері баспасөз беттерінде жарық көріп, 1954 ж. «Шулгууд», 1959 ж. «Шулэг» деген атаумен өлеңдер жинағы Уланбатырда жеке кітап болып басылып шыққан болатын. Абайдың поэзиясына деген қызығушылықтың қайта пайда болған кезеңі деп 150 жылдық

мерейтойы тойланған жылды айтуға болады, бұл кезде қазақ классигінің туындылары қайта моңғол тілінде сөйлейді. «Абай Құнанбаев. Таңдамалы шығармалары» кітабы 1995 жылы Моңғолияда Ұлан-Батырда жарық көрді. Бұл кітаптағы «Азияның ұлы ақыны» деп аталатын алғысөздің авторы моңғол жазушысы, драматург Хабьшийн Ислам. Ол өз халқының көрнекті өкілдері, ұлт данышпандары Абай мен Шыңғыс арасында қызықты параллель жүргізеді.

Абай шығармаларының еуропа тіліндегі алғашқы аудармасы деп 1959 жылы чех тілінде жарық көрген «Қара сөздер» кітабын атауға болады. Ал, Абай өлеңдері «Новый ориент» деп аталатын прагалық журналда 1969 жылы чех лингвисті, тюрколоғ Людек Гржебичектің аударуымен жарыққа шықты.

Сол жылдары венгерлік ғалым, Венгер ғылым Академиясының академигі, Будапешт университетінің профессоры Имре Тренчени-Вальдапфель қазақ әдебиетін зерттеумен белсенді айналысты. Ол қазақ тілін үйреніп қазақ классиктерінің өлеңдерін түпнұсқадан венгер тіліне аударды. Оның аударуымен Абайдың «Жаз» деп аталатын танымал өлеңі 1969 жылы венгер басылымдарында жарық көрді. Ол өзінің бір мақаласында: «Мен Абайдың поэзиясын, Әуезовтің романын жақсы көремін. Олардың шығармаларында – қазақ халқының бүкіл өмірі, бүкіл тарихы, өткені мен бүгіні берілген» [1] – дейді.

XX ғасырдың 70-ші жылдары Абайдың жекелеген өлеңдері ағылшын, неміс, араб, тілдерінде жарық көрсе де, бірақ оның негізгі шығармалары – «Масғұд», «Әзім туралы», «Ескендір» поэмалары мен прозалық шығармасы «Қара сөздері» әлі күнге дейін аудармашылардың назарынан тыс қалып келді.

Абай Құнанбаевтың шығармаларын шетел тілдеріне аудару науқаны 1995 жылы ЮНЕСКО тарапынан әлемдік деңгейде Абайдың 150-жылдық мерейтойын тойлау кезінде кеңінен өріс алған болатын. Абайдың мерейтойы тойланған жылы оның таңдамалы шығармалары әлемнің көптеген тілдерінде шыға бастады. Абайдың 150-жылдығына арналған халықаралық конференциялар, коллоквиумдер мен салтанатты жиындар Лондон, Вашингтон, Стамбул, Бейжің т.б. әлемнің көптеген елдерінде өткен болатын. Сонымен қатар, Германия, Венгрия, Египет, Индия, Пәкістан, Иран елдерінде Абай күндері болып өтті.

Иранда «Абай ойлары мен шығармалары», Пәкістанда «Абай Құнанбаев. Таңдамалы өлеңдері», Түркияда «Абайдың таңдамалы шығармалары» деп аталатын кітаптары жарық көрді. Ал, «Қара сөздер» кітабы қытай, корей және моңғол тілдерінде шықты.

Парсы тілінде «Абай ойлары мен шығармалары» кітабының басылып шығуы Иран мен Қазақстанның мәдени өмірінде маңызды оқиғалардың бірі болып саналды. Себебі, бұған дейін Абайдың шығармашылық мұрасы парсы тіліне аударылмаған болатын. Бұл кітаптың басылып шығуына Қазақстан Республикасындағы Иран Ислам Республикасының төтенше және өкілетті елшісі Расул Ислами септігін тиғізді.

«Абай Құнанбаев. Таңдамалы өлеңдері» кітабын урду тіліне танымал пәкістандық аудармашы Халид Икбал Ясир аударған. Ол мұндай мүмкіндікке 1985 жылы «Жазушы» баспасынан ағылшын тілінде шыққан «Abai Kunanbaev. Selected poems» кітабының арқасында жетті. Халид Икбал Ясир «Абай Құнанбаев. Таңдамалы өлеңдер» кітабының алғысөзінде Абай Құнанбаевты Пәкістанның ұлт ақыны Мұхаммад Икбалмен теңестіреді.

Түрік тіліндегі «Абайдың таңдамалы шығармалары» кітабы түркі мәдениеті мен өнерін дамыту халықаралық ұйымы ТЮРКСОЙ төрағасының орынбасары Зия Йылмазерткің кіріспе мақаласымен жарық көрді. Осы ұйымның арқасында Түркияда Абай кітаптары пайда бола бастайды.

Қазақстандық жазушы Роллан Сейсембаев 1995 жылы Абайдың «Қара сөздерін» ақын әрі аудармашы Ричард Маккейннің ағылшын тіліне аударуын және ақын әрі аудармашы Антуан Гарсианың француз тіліне аударуын ұйымдастырған болатын. Осы аудармалардың арқасында «Қара сөздер» шетел оқырмандары мен ғалымдарына және әдебиет сыншыларына кеңінен танымал болып, Абайдың шығармашылығына газет және журнал беттерінде баға берілген еді.

Француз тілінде Абайдың Құнанбаевтың тағы екі кітабы шығарылды. Бірінші кітапқа – Абай Құнанбаевтың «Қара сөздері» мен қазақ тілінен Ғалымжан Мұқановтың аударуындағы «Ескендір», «Масғұд» поэмалары енді. Ал, екінші кітапқа – «Өлең – сөздің патшасы...» деген атаумен таңдамалы өлеңдер жинағы енді. Осы кітаптарды аударып, редакциясын жүргізген француз авторлары екеніне көңіл бөлген жөн. Бірінші кітаптың Алғысөзін дайындаған Альбер Фишлер, ол сонымен қатар, Ғ.Мұқановтың аудармаларын редакциялаған болатын. А.Фишлер өзінің Алғысөзінде Абайдың әртүрлі мәдениеттер арасындағы қарым-қатынастарға байланысты ойларының маңыздылығына аса көңіл бөледі. Ол аударманың сапасының жақсы екеніне де тоқталып: «біз аудармашы Ғалымжан Мұқановты бізге мүлдем таныс емес ақын, ойшыл, қайратты ақылғөйдің ойының тереңдігін көрсете алғанын, тамаша сәтті аудармасымен құттықтауымыз керек» - дейді. Екінші кітапқа енген Абайдың өлеңдерін француз тіліне Ғалымжан Мұқанов сол жылдары Алматыда қызмет атқарған Кристиан Висантмен бірлесіп аударған болатын. Поэтикалық жинақтың алғысөзінде Кристиан Висанти «Абайдың үндеулері өзі өмір сүрген уақыттан әлдеқайда ілгері болды» [2] - дейді.

Әдебиет тарихында бір шығарма қандай да бір шетел тілінде бірнеше аудармашылардың аударуында кездесіп жатады. «Қара сөздер» француз тіліне үш рет аударылды. Жоғарыда аталған аудармалардан басқа 2000 жылы аудармашылар тобы Ж.Мартэн, Г.Сарсекеева және К.Дүйсекованың аударуында жарық көрді.

Абай Құнанбаевтың шығармашылығына деген қызығушылық жылдан жылға артпаса, азайған емес. Оның шығармаларын көркемдік тұрғыдан аудару үрдісі жалғасын табуда. 2007 жылы Кельндегі «Oenel» баспасы «Abai. Zwanzig Gedichte» («Абай. Двадцать стихотворений») деп аталатын Абайдың өлеңдер

жинағын неміс әдебиеттанушысы, аудармашы Лео Кошут аударып жарыққа шығарды. Ол Абайды аударуға Алматыға алғаш 2003 жылы келгенде бел буады. Сол кезде Лео Кошутқа «қазақ мәдениетін насихаттауға және Қазақстан әдебиетін неміс тілінде шығаруға маңызды үлес қосқаны» үшін Қазақстандағы өкілеттік халықаралық ПЕН-клуб сыйлығын ұсынған болатын.

«Абай. Жиырма өлең» кітабының жарық көруі – Абай Құнанбаев шығармашылығының халықаралық деңгейде насихатталуына қосылған маңызды оқиға болды, себебі, аударма өте сәтті шыққан. Өйткені, Абай өлеңдерін аудару барысында Лео Кошут бірнеше рет қазақ, орыс, неміс тілдерін жетік білетін Г.К. Бельгерден кеңес алып отырған. Абайдың неміс тіліне аударған аудармалары оның тарапынан өте жоғары бағаға ие болды.

«Абай. Жиырма өлең» кітабы үш тілде: қазақ, неміс, орыс тілдерінде жарық көрді. Бұл кітапқа Лео Кошут «Менің Абайға жол тартуым және оның өлеңдерін аудару мәселелері» деп аталатын мақала жазып, онда Абай өлеңдерін неміс тіліне аудару үдерісінің қалай жүргенін баяндап береді. Ол Абай өлеңдерін аудару барысында «оның сөз саптауын, сөздің нақышын келтіруі, тармақтарының байсалды екпінін көзден таса қылмауға тырыстым» деп жазады. Абайдың поэтикалық ой-толғауларын бүкіл жан-дүниесімен сезініп, әр сөзді жіті тандап, Абай поэзиясының ұлттық нақыштарын дәл нақты беруге тырысқаны сезіледі, бұл деңгейміз, әрине Лео Кошуттың шеберлігіне құрметпен қарауға шақырады.

Германияны тәуелсіздік кезеңінде қазақ әдебиетіне қызығушылық танытқан елдердің қатарынан болғанын атап өту керек. Бұған Германияда неміс тілінде шыққан «Қазақ кітапханасы» кітаптар сериясының шығуы дәлел бола алады. «Абай. Жиырма өлең» кітабы да осы сериямен жарыққа шықты. Сонымен қатар, 2000 жылы Берлин көшелерінің бірін «Abaj Strasse» (Абай көшесі) деп өзгерткені туралы деректі де атап өткіміз келеді. Бұған дейін, 1995 жылы Анкарада Абай көшесі беріліп, ал Стамбулда Абай Құнанбаевтың аты линейге берілген болатын.

2007 жылы араб тілінде Абай Құнанбаевтың «Қара сөздері» Сауд Арабиясында, италян тілінде Абай, Шәкәрім, Мұхтар Әуезовтің шығармалары Италияда жарық көрді. 2010 жылы корей тілінде «Абай. Алтын киізді үйдің өлеңдері», тәжік тілінде «Қара сөздері» басылып шықты. Неміс тілінде «Қара сөздері» 2001 жылы және 2010 жылдары басылып шыққан болатын. 2011 жылы «Абай. Стэпавы прастор. Выбранные вершы» деп аталатын поэтикалық жинағы беларусь тілінде жарық көрді. 2013 жылы Варшавада поляк тіліндегі «Қара сөздердің» тұсаукесері өткізілді. Ал, 2014 жылы Анкарада Абай Құнанбаевтың түрік тіліндегі поэтикалық жинағы мен «Қара сөздері» кітабының тұсаукесері өтті.

Абайдың шығармашылық мұрасы – жалпақ шетелдік оқырман қауымға, ғалымдар мен әдеби сыншыларға аудармалардың арқасында жетіп, газет, журнал беттерінде және жоғарыда аталған алғы сөздерде өз бағасын алуда.

Қорыта айтсақ, қазақ әдебиетінің ірі классигі Абай Құнанбаев шығармашылығының халықаралық деңгейде мойындалғанын атап өтуге болады. Абайдың шығармалары рухы жағынан батыстық оқырманға да, шығыстық оқырманға да жақын болып келеді, себебі, оның поэзиясы өзіне батыс пен шығыстың классикалық поэзиясының ерекшеліктерін бойына сіңірген. Абайдың он тоғызыншы ғасырда дүниеге келген шығармалары өзінің жалпыадамдық маңызын әлі күнге дейін жоймай қазіргі әлемнің жоғары идеяларына қызмет етіп келеді.

ӘДЕБИЕТ

[1] Nyar / Ford. Trencsenyi-Wildapfel I. – Kazah irodalmi szemelvenyek. – MSZBT, 1969, 01, 34-36.

[2] Abai Kounanbaiouly. Reflexions en prose, poemes “Iskander” et “ Masgoud” / Traduir par Galimzhan Mukanov. – Алматы: Raouan, 1994. – 108 p.

REFERENCES

[1] Nyar / Ford. Trencsenyi-Wildapfel I. – Kazah irodalmi szemelvenyek. – MSZBT, 1969, 01, 34-36.

[2] Abai Kounanbaiouly. Reflexions en prose, poemes “Iskander” et “ Masgoud” / Traduire par Galimzhan Mukanov. – Алматы: Raouan, 1994. – 108 p.

А.Т. Калиаскарова

Институт литературы и искусства им. М.О.Ауэзова, Алматы, Казахстан

ПЕРЕВОДЫ ПРОИЗВЕДЕНИЙ АБАЯ НА ЯЗЫКИ МИРА

Аннотация. В статье представлена история переводов произведений Абая Кунанбаева на языки народов мира. Благодаря переводам творческое наследие Абая стало доступно широкому кругу зарубежных читателей, ученых и литературных критиков, которые давали оценку творчеству Абая на страницах газет, журналов и во вступительных статьях к книгам. Произведения Абая являются понятными и близкими по духу и западным, и восточным читателям, так как его поэзия сочетает в себе черты западной и восточной классической поэзии. Произведения Абая, созданные в девятнадцатом столетии, до сих пор не утратили своего общечеловеческого значения и продолжают служить высоким идеалам современного мира.

Ключевые слова: казахский поэт, переводы, исследователи, языки мира.